

De glasramen van de St. Janskathedraal in 's-Hertogenbosch

Wies van Leeuwen, Daan Van Speybroeck

Voorwoord vanuit St Janskathedraal, plebaan

Algemeen inleidend stuk, relevantie: de hoeveelheid, over welke tijdsspanne, de aanpak: cultureel informatief wetenschappelijk

DEEL 1: Glas-in-lood, een gebonden kunst en betekenis van de ramen in de St Janskathedraal

- Inleidend: 'kunst' die vele heren moet dienen (elke 'heer' een onderdeel boek)

- Architectuur

Functie in en afstemming op de architectuur van de kathedraal met aandacht gerichtheid gebouw met betekenis voor **lichtinval** met betekenis van **decoratie** en verfraaiing in het algemeen

- Godsdienst

Functie van de ramen binnen het 'gebruik' voor de godsdienst met o.a. de veel geopperde maar discutabele 'bijbel voor armen'
Betekenis van de ramen binnen de evoluerende godsdienst met heropleving van glas-in-lood in 19de eeuw
vernieuwing in de religieuze kunst
met onderscheid godsdienst – religie – spiritualiteit

- Ambacht

Ambacht en esthetiek

Het maken van glas-in-loodramen:

- een complex proces van samenwerking met diverse materialen
- stapsgewijs van ontwerp (maquette – karton) tot productie met afzonderlijke inbrengen (betekenis glazeniersatelier)
- (explosieve) ontwikkeling van de mogelijkheden van glas
- glasbewerking
- gelijksoortige materialen
- 'verdwijnen' van het lood

- Kunst

Het (recente begrip) kunstenaarsramen

- zonder duidelijk is wat vandaag de dag 'kunst' eigenlijk is)
- kunst geëmancipeerd van de godsdienst
- kunst geëmancipeerd van ambacht ▪ criteria
 - spanning tussen insteek kunst en monumentenzorg
- + vormen van samenwerking tussen kunstenaar en glazenier

- Toerisme

Ramen in monumentale kerken bezocht door toeristen

als nieuwe context voor de ramen

Hierbij (tenzij in afzonderlijk onderdeel)

betekenis en invloed van monumentenzorg met geoorloofd hedendaagse toevoeging aan monument

DEEL 2: de ramen (zie uitwerking hieronder)

De oude ramen van de Sint-Jan: wat weten wij daar nog van? Bekend: Willem van Enckevoort. Verdwijning en verval. Herleving van de kunst in de neogotiek. Hezenmans als ontwerper, Capronnier als uitvoerder.

Descriptie van de huidige ramen

De huidige ramen: beeldtaal, schenkers, wapens, voorstellingen, kleurbeeld, wie bepaalde afbeelding op het glas? Iconografische samenhang in het geheel.

- *Heraldiek: wapens, betekenis, families, verhaal er achter*
- *Wie waren de schenkers, motief om te schenken*
- *Restauratiepraktijk ramen Sint-Jan: vanaf 1^e restauratie tot en met heden (noordzijde)*
- *Dan volgt het deel waarin bespreking per raam (50 glazen): foto, beschrijving, vidimus, cartons*
- *Alle kartons of een selectie?*
- *De ontwerptekeningen uit het Kerkarchief (zg. vidimus)*
- *Doopraam uitlichten?*
- *Engelse subteksten?*

Vragen: alle ramen c.aq. hoeveel ramen, en welke uitgebreidheid van de afzonderlijke presentaties met of zonder ontwerp (maquette en/of karton)

Ramen Sint Jan Den Bosch

synopsis Joost van Hest

Deel 2: de ramen

Zoals in de door Wies van Leeuwen gepresenteerde opzet al is gezegd wordt in de publicatie uitgegaan van twee delen. Het eerste deel omvat een inleiding en 'vijf heren'. Dat wil zeggen dat de kunst vijf heren dient, in dit geval te vertalen naar vijf hoofdstukken waarin kernthema's centraal staan. De nadruk ligt dan op sociale, kunst- en architectuurhistorische, technisch-ambachtelijke en toeristische aspecten. Een en ander biedt de mogelijkheid om de ramen van de Sint Jan geactualiseerd en volgens de huidige receptie van 'kijken en beleven' toegankelijk aan het grote publiek te presenteren.

In het tweede deel komt de kunsthistorie om de hoek kijken. Zoals door Wies van Leeuwen in zijn opzet beschreven, omvat dit zaken als totstandkoming, schenkers en stichters, heraldiek enz. Bovendien wordt aandacht besteed aan de eerdere beglazing van de kerk. Wat is daarvan nog bekend?

Voor mijn aandeel in de publicatie wil ik me op dit tweede deel richten en dan op de neogotische kerkrampen. Vergelijkbaar als in eerdere publicaties van mijn hand over kerkelijke glazenierskunst (zie p. 2) staat voor mij daarbij de door Wies voorgestelde invulling van dit deel centraal.

Wat betekent dat?

Nadat de Sint Jan van Den Bosch in de negentiende eeuw opnieuw voor de eredienst in gebruik genomen kon worden, kwam een restauratie- en herinrichtingsproces op gang dat gelijk op ging met de katholieke emancipatie. In hoeverre weerspiegelt dat proces de ideeën omtrent katholicisme en kerkelijke kunst zoals die zich in dat kader voordeden? Hoe weerspiegelt zich dat concreet in het ontstaansproces van de ramen van de Sint Jan? En wat waren de ideeën van restauratie-architect Hezenmans en glazenier Capronnier, de grondleggers voor het neogotische glas-in-lood van de Sint Jan?

In hoeverre zijn er overeenkomsten of verschillen ten opzichte van vergelijkbare projecten als de herinrichting van de Catharina-kathedraal in Utrecht, die juist een schoolvoorbeeld werd van de zogeheten Utrechtse School in de neogotiek. In het kader van de Bossche publicatie dient de vergelijking met deze kerk zich dan uiteraard toe te spitsen op de glasramen. Twee kathedralen, allebei sleutelvoorbeelden van de relatie kerkelijke kunst/ katholieke emancipatie en toch zo verschillend. Immers, in Den Bosch zijn het niet de ideeën van het Bernulphusgilde die golden, maar die van Hezenmans en de zijnen.

Van groot belang bij een dergelijk onderzoek en in het verlengde van mijn eigen publicaties is de aandacht voor de rol van opdrachtgevers en stichters. Juist dat sociale gegeven speelt bij de kerkelijke kunst een belangrijke rol. Concreet gezien wordt dat tot op de huidige dag (en tot in de eeuwen der eeuwen) geïllustreerd aan de hand van wapenschilden en patroonheiligen die op de ramen zijn afgebeeld. Welke rol speelde het kerkbestuur bij de keuze voor de af te beelden thema's. Welke rol speelden individuele stichters? Welke rol speelde de bisschop?

Samenvattend

Opdrachtgevers, kunstenaars en schenkers vormen het triumviraat dat aan de basis staat van een kerkelijke opdracht. Kort samengevat is dat het uitgangspunt voor mijn bijdrage aan het ramenboek. Archief- en literatuuronderzoek. Het bestuderen van het door Wies al genoemde bronnenmateriaal (w.o. de kartons, vidimus-tekeningen enz.) is daarvoor de wetenschappelijke basis

Vanuit die insteek staan deel 1 en deel 2 van het beoogde boek ten dienste van een groot publiek en is er tegelijk voldoende ruimte voor een wetenschappelijke presentatie van de ramen. Zoals de diverse publicaties over de beglazing van de Goudse Sint Jan een belangrijke bijdrage zijn voor onze kennis omtrent zestiende- en zeventiende-eeuwse ramen, zo is de Bossche publicatie een belangrijke bijdrage voor de kennis van de negentiende-eeuwse kerkbeglazing, i.c. het nagenoeg integraal bewaard gebleven neogotische glas-ensemble van de Bossche Sint Jan. blad 2

Ter vergelijking publicaties kerkelijke kunst/ glas-in-lood Joost van Hest:

- ‘De kapel van het voormalige St.-Elisabeths Gasthuis te Arnhem’, in: “Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond”, 98 (1999), 2, 75-87 (ramen Atelier Nicolas, 1883/1885, 1910)
- ‘De kapel van het Missiehuis van de Rooi Harten, een ontwerp van de Tilburgse architect A.G. de Beer’, in: “Tilburg. Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur”, 28 (september 2010), 2, 43-53. (kapelbeglazing van René Smeets, periode 1938-1950)
- “ ‘Bewijs van ontwaakten kunstzin’ De Heikese kerk in Tilburg: geschiedenis, gebouw en inventaris”, Tilburg 2011 (twee ramen Capronnier, 1878, en veertien ramen Atelier Nicolas, 1903-1923)
- ‘Xavier Smits en de Rozenkransramen van de firma Nicolas in de Heikese kerk in Tilburg. Kerkramen als uiting van devotie en sociale positie in het eerste kwart van de twintigste eeuw’, in: “Noordbrabants Historisch Jaarboek” (Stichting Zuidelijk Historisch Contact), 28 (2011), 102-149.
- “ ‘O, prachtig huis!’ De Goirkese kerk in Tilburg: geschiedenis, gebouw en inventaris” (Tilburgse Historische Reeks 19), Tilburg 2015 (ramen van ateliers Nicolas en Clijssen, periode interbellum)